

Laudáció Debreczeni Attila, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja
székfoglaló előadása alkalmából

Debreczeni Attila, a Debreceni Egyetem Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézetének professzora a 18–19. századi magyar irodalomtörténet kutatója és a magyarországi textológiai kutatások egyik iránymutató szakembere. Pályájának valamennyire is adekvát áttekintése csak úgy képzelhető el, ha a megjelölt két szakterület, a filológiai-textológiai munka és az irodalomtörténeti interpretáció teljesítményeit szoros egymásra hatásukban vesszük számba.

A pályakezdő, akkor mindössze két esztendeje diplomázott Debreczeni Attila 1986-ban publikálta Csokonai Vitéz Mihályról szóló első tanulmányát, azokról a szépprózai írásokról, amelyeknek a sajtó alá rendezésével bekapcsolódott az életmű több évtizeddel korábban megkezdett, de addig csak egy vers- és két színmű-kötetet eredményezett kritikai kiadásának elkészítésébe. A gondjaira bízott kötet a szépprózai művekkel 1990-ben jelent meg. A sorozat ezután még hátralévő darabjait nagyjából fele-fele arányban teremtette meg két tudós további munkája: Szilágyi Ferenc 2002-ben zárta le a költemények ötkötetes közreadását, Debreczeni Attila pedig a levelezést sajtó alá rendezve, Csokonai tanulmányainak és feljegyzéseinek szöveggondozásában pedig egy kisebb csapatot irányítva elérte azt, ami a magyarországi textológiában nem is oly gyakori: hogy a sorozat eredményesen befejezett kritikai vállalkozásként legyen elkönnyvelhető. A főként Csokonainak szentelt kilencvenes évtizedben számos, különböző fókuszpontú tanulmányban végezte el a szövegekkel való szoros ismeretség gazdag szüretét, s ezek sora akkor sem zárult le, amikor elkészült az első szintézis, a *Csokonai, az újrakezdések költője* című monográfia, amely a felvilágosult szemléletmód Csokonait elérő hatását mint három vetületben végbemenő módosulást, fordulatot mutatta be. A megközelítés elsődlegesen eszmetörténeti volt, a korabeli filozófiai reflexió kulcsfogalmait követte nyomon a tematikusan kialakított hosszmetsetekben. Az 1993-ban publikált kötet volt a mára igen nagy tekintélyt kivívott *Csokonai könyvtár* című sorozat nyitókötete, amelynek négy évvel később új fejezetekkel kiegészített, átdolgozott változata is megjelent.

Csokonai mellé rövidesen újabb nevek kerültek a tanulmányok célkeresztjébe: Ányos Pál, Dayka Gábor, Szentjóni Szabó László, Pálóczi Horváth Ádám, Bessenyei György, Verseghy Ferenc, Fazekas Mihály, Kármán József. Szentjóni Szabó életművéből kritikai kiadást is megjelentetett 2001-ben, a *Régi magyar költők tára XVIII. századi sorozatában*, amelynek 2004-ben egyik sorozatszerkesztője lett. Összeállt lassan az a névsor, és megjelentek azok a szintetizáló nagytanulmányok is, amelyek szerves összerendezésével létrejöhettek Debreczeni 2004-ben megvédett akadémiai doktori értekezése, a végül 2009-ben második monográfiájaként publikált *Tudós hazafiak és érzékeny emberek*. Voltaképpen Csokonai kortársainak törekvéseit, szereplehetőségeit, diskurzusának nyelvét és szólamait tekinti át a könyv, ismét nagyon erős eszmetörténeti kérdésirányokkal, úgy azonban, hogy valójában a poétikus és retorikus megszólalásmódokat irányító mögöttes eszmékről van szó. A szemle az elérhető teljességre törekszik: egyetlen olyan tényező – és azok eredetének meg hazai adaptálásainak kontextusa – sem marad figyelmen kívül, amely tematizáló, hol esztétikai, hol a szövegen túli világra vonatkoztatott hatóerőként jelen volt az irodalmi célképzetek és megszólalások artikulációjában a 18. század végi Magyarországon. A korszak négy meghatározó folyóiratának teljes korpuszából kiolvasható eszmei pozíciók olyan leírása megy végbe, amely érvényesen értelmezi önmagát a benszülöttek nyelvére hallgató kultúranropológiai vizsgálat irodalomtörténeti analógiájaként.

A könyvnek van egy rejtőzködő hőse is, aki a négy folyóirat közül kettőnek a szerkesztésében meghatározó szerepet kapott, épp abban a kettőben, a *Magyar Museumban* és az *Orpheusban*, amelyeknek teljes szöveganyagát úgyszintén Debreczeni jelentette meg modern kiadásban (2001, 2004). Annak a bejelentését, hogy ennek a főszereplőnek, Kazinczy Ferencnek az életművével ugyancsak történni fog valami Debreczenben, előbb, 1999-ben egy budapesti szakmai tanácskozás vitatta meg, majd egy 2004-es tanulmány lépett először a tervvel a nagyközönség elé. A feladat szinte beláthatatlanul nagy: kritikai kiadást készíteni annak a Kazinczynak az életművéből, aki csaknem mániákusan dokumentálta önnön tevékenységét, muzealizálta a grafomania elemeit sem nélkülöző, akár évtizedeken át tökéletesíteni gondolt kéziratának nagyobb és kicsiny változtatásait, úgy, hogy ezeket a változatokat mindig újabb, akár korszakos szemléleti fordulatot hozó esztétikai irányváltások ideáltipikus kifejezésül szánta. Debreczeni Attila a digitális feldolgozás bátor alkalmazásával tudott úrrá lenni a nehézségeken: olyan publikálást tervezett el, amely ugyan kötetváltozatokban is közzéteszi a szövegek egyfajta elrendezését, elkészítésének és további használatának igazi létmódja azonban a további értelemteljes kapcsolódási pontokat és rendezési lehetőségeket, megjelenítési és olvasati módokat megnyitó, online elektronikus közzététel.

Két olyan előfeltétel volt szükséges e célképzet kialakításához, amely ugyancsak összeállt a munka megkezdésének és kiteljesedésének idejére. Az egyik az volt, hogy az akadémia I. Osztályának Textológiai Munkabizottsága, amelynek Debreczeni Attila 2001–2008 között az elnökeként működött, felülvizsgálta a hazai kritikai kiadások követelményeit meghatározó korábbi szabályzatát, meghatározva többek között a Kazinczy-vállalkozás szempontjából kulcsfontosságú két kiadástípus, a genetikai és az elektronikus kiadás követelményeit. Ugyanilyen kedvező körülmény volt, hogy a Csokonai-életmű eddigre bevégzett, kötetes kritikai kiadás-sorozata megteremtette egy elektronikus változat elkészítésének igényét, ugyanakkor megérelte azt a felismerést is, hogy ezt az online verziót gyökeresen új alapelvekre helyezkedve, más szövegfogalom alkalmazásával, egészen

különböző textológiai döntésekre támaszkodva kell elkészíteni. A kétezres évtized második felében a Csokonaira és Kazinczyra vonatkozó textológiai paradigmaépítés mélyen áthatotta egymást, mindvégig párhuzamosan haladt, s elvi igényű belátásait egy, a Csokonai-sorozat pótkötetének álcázott, valójában azonban nem az ilyenekben szokásos pótlásokat és javításokat közlő, hanem az egész életmű kronológiai rendjét teljesen új alapokra helyező monográfia tette közzé. Ennek a 2012-ben napvilágot látott kötetnek a bevezetője definiálta azokat a kulcsfogalmakat, amelyek követésére mind a Csokonai-, mind a Kazinczy-kiadás épül, s ezek között – a már elég ismertnek számító *szövegforrás*, *szövegállapot* és *szövegváltozat* mellett – a *szövegidentitás* fogalmát is játékba hozta, ami kruciális fontosságú előretörést jelentett mindkét életmű szövegforrásainak csoportosítása, tagolása, beosztása szempontjából. A Kazinczy-életműsorozat kötetes kiadása 2009-ben vette kezdetét a debreceni, budapesti és szegedi kutatók munkáját koordináló Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport keretében, a komoly teherbíráshoz szoktatott filozófkönyvespolcokat is mélyen meggörbítő könyveket eredményezett, eddig tíz kötetet, bennük összesen 9709 könyvoldallal, pontosabban tizenegyet, hiszen a Debreczeni személyes munkájával elkészített, a költeményeket közreadó kötet nyomdatechnikailag csak két darabban volt kiadható. Mindezen kötetek s a bennük foglalt szövegek természetesen a kutatócsoport portáljáról is elérhetők.

Az extenzív és igényes textológiai feldolgozás ismét olyan interpretációk előtt nyitott utat, amelyek eszmetörténeti kérdezőhorizontban állnak. Debreczeni Attila idén megjelent tanulmánya a Kazinczy-életmű *debreceniség* fogalmával kapcsolatba hozható locusainak hiánytalan áttekintésével egy retorikus jelentéskonstrukció eredetét, majd identitásformációként való hatástörténetét, s az e történetben artikulált emlékezhely-konstrukció szerkezetét tárja fel. Valószínű, hogy Széphalom mint emlékezhely történetében is a referencialitás és a retoricitás együttes számbavétele lesz szükséges. Ma is az emlékezetemben él, amikor 2009 júniusában, Kazinczy születésének 250. évfordulója előtt tisztelegve Debreczeni Attila Széphalomban, a Magyar Nyelv Múzeumában az akkor debütáló életműkiadás textológiai problémáiról beszélt. Azóta ez a feldolgozás annyira előrehaladt, hogy már a legkülönbözőbb hívószavakban megtestesülő irodalom- vagy eszmetörténeti érdeklődés kielégítésére is készen és alkalmasan kínálja fel magát.

Debreczeni Attilát a Magyar Tudományos Akadémia 191. közgyűlése választotta meg az akadémia levelező tagjává 2019-ben.

Budapest, 2020. szeptember 28.

Keckskeméti Gábor